

Абстракт
PhD диссертации Аскаровой Чолпон Талантовны
тема: «Моделирование неравномерности развития региональных
экономических систем»
научный руководитель к.э.н., доц. Чороев К.

Актуальность темы диссертации. Многие регионы в различных странах развиваются с разной скоростью и в разной степени, что создаёт неравенство в экономическом развитии, что может привести к социальным и политическим последствиям, таким как бедность, безработица и социальные конфликты. Некоторые регионы обладают богатыми природными ресурсами, в то время как другие сталкиваются с их дефицитом. Это приводит к различиям в возможностях для экономического роста и развития. Неравномерное распределение инфраструктуры, такой как транспортные сети и коммуникационные технологии, может ограничивать доступ регионов к рынкам и возможностям для развития бизнеса.

Регионы с разными демографическими характеристиками могут сталкиваться с различными вызовами, такими как старение населения, миграция рабочей силы и неравномерное распределение рабочих ресурсов. Неравномерное развитие также может быть обусловлено различиями в политической и институциональной среде различных регионов, таких как наличие или отсутствие стабильности правительства, эффективности управления и коррупции.

Решение проблемы неравномерного развития региональных экономических систем требует комплексного подхода, который включает в себя улучшение инфраструктуры, развитие человеческого капитала, создание благоприятной бизнес-среды, поддержку инноваций и технологического прогресса, а также улучшение государственного управления и политики. Во всех странах развития регионов имеет особое значение. Одной из главных особенностей Кыргызской Республики является значительная территориальная неравномерность. Кыргызстан является горной страной, что

создает ряд проблем, к которым относятся различные уровни и показатели темпов социально-экономического развития регионов.

Недостаточные эффективные методы в проведении политики в региональных территориях, когда государство перешло рыночному виду отношения, привело к развитию различий региональных территорий по уровням в социальном и экономическом развития.

В региональных территориях республики социально-экономическое развитие проходит непропорционально: существуют наиболее развивающиеся территории, а также в менее развитые, относящиеся к категории «отстающих» по республике.

Анализ социального развития и роста экономики регионов показывают, что, в 2021 году уровень дифференциации наиболее и наименее успешных регионов в зависимости от ВРП составлял 3,8 кратный показатель [www.stat.kg].

На государственном уровне возникает проблема о необходимости реализации такой политики на региональном уровне, которая будет нацелена на устранение негативной тенденции развития и приведение процессов, в сбалансированное состояние. Значительная неравномерность в развитии областей государства и причина ежегодного снижения ВВП КР, что оказывается ниже возможного потенциального объема, а с другой стороны, негативно сказывается на ее конкурентоспособности на фоне усиливающихся процессов интеграции в ЕАЭС.

За годы независимости в республике был принят ряд программ для выравнивания и развития региональных территорий, но проблема неравномерного развития областей не нашла окончательного решения и сохраняет свою актуальность до настоящего времени. В последние годы экономика Кыргызстана, находясь под воздействием многих негативно влияющих внешнеэкономических факторов, претерпевает значительные изменения. Особое влияние на нее оказывают процессы глобализации, обуславливающие необходимость структурных сдвигов, поиск новых форм

организации экономического пространства, повышения конкурентоспособности Кыргызской Республики.

В настоящее время, большинство областей республики кроме Чуйской области и города Бишкек имеют дотационный статус. Чуйской область и город Бишкек выступают в качестве доноров республиканского бюджета. Это свидетельствует о зависимости большей части регионов страны от финансовой поддержки со стороны центрального региона, но при этом это отражается в результате неэффективной региональной политики последних лет, приведшей к значительному дисбалансу по количеству благополучных и проблемных регионов.

Связь темы диссертации с приоритетными научными направлениями, крупными научными программами (проектами), основными научно-исследовательскими работами, проводимыми образовательными и научными учреждениями. Тема диссертационного исследования непосредственно связана с Национальной стратегией развития КР на 2018 – 2040 годы; Национальной программой развития КР до 2026 года, со Стратегией устойчивого развития промышленности КР на 2019-2023 годы, Концепцией региональной политики Кыргызской Республики на период 2018-2022 годов, Программой развития КР на 2018-2022 годы «Единство, Доверие, Созидание» и др.

В числе инструментов, которые реализуются Национальной программой, выделяется «Программа развития регионов», призванная рационализировать территориальную специализацию страны.

До настоящего времени остается актуальной, поиск решений проблемы региональных различий в развитии и методологии исследований вклада каждой региональной территории для достижения роста в социальном и экономическом показателе страны в целом.

Теоретико-методологические основы обеспечения, сбалансированного социального развития и экономического роста региональных территорий отражены в исследованиях зарубежных авторов-Х. Зиберт, У. Айзард, Р. Холл,

Р. Солоу, Х. Ричардсон, Ф. Перру, П. Кругман, Дж. Фридман, Ч. Гирш, М. Фуджит, П. Ромер, А. Хиршман, Дж. Эллисон, Д. Дэвиса и др.

Актуальность решения проблемы региональных диспропорций страны побудило выбрать тему диссертационной работы, в которой отражена ее цель, задачи, объект и предмет исследовательской работы.

Цель и задачи исследования. Целью диссертационной работы является исследование теоретических и методологических основ неравномерности развития региональных экономических систем, совершенствование инструментария и разработка моделей снижения диспропорций в социально-экономическом развитии региональных территорий республики.

Чтобы реализовать эту цель были определены следующие задачи:

1. исследовать теоретические основы неравномерности развития региональных экономических систем;
2. изучить методологию определения неравномерности развития региональных экономических систем;
3. исследовать и резюмировать международный опыт регулирования дисбалансов регионального развития;
4. провести анализ социально-экономического развития регионов Кыргызской Республики;
5. провести оценку дифференциальных показателей развивающихся региональных территорий;
6. разработать эконометрические модели диспропорций социально-экономического развития региональных территорий;
7. селективным методом «Дорожной карты» разработать Программу развития регионов для снижения показателей неравномерности.

В качестве **объекта исследования** выступает социально-экономическое развитие регионов Кыргызской Республики.

Предмет исследования – региональные диспропорции социально-экономического развития Кыргызской Республики.

Научная новизна полученных результатов заключается в развитии теоретико-методологических и практических положений разработки моделей диспропорции развития региональной экономической системы:

1. На основе обобщения теоретических основ уточнен и расширен понятийный аппарат, была предложена авторская трактовка понятий «региональное развитие» и «неравномерность развития региональных экономических систем»;

2. изучение методологии определения неравномерности развития региональных экономических систем позволило определить индикаторы для расчета интегрального показателя устойчивости социально-экономической системы, алгоритм оценки исследования асинхронного социально – экономического развития;

3. обзор международного опыта регулирования дисбалансов регионального развития выявил практику разделения и обозначения социально-экономической системы регионов категориями;

4. посредством анализа социально-экономического развития регионов Кыргызской Республики были выявлены тенденции и неравномерности развития региональных экономических систем;

5. проведена оценка дифференциальных показателей развивающихся региональных территорий;

6. разработаны эконометрические модели снижения диспропорций социально-экономического развития региональных территорий;

7. селективным методом «Дорожной карты» разработана Программа развития регионов для снижения показателей неравномерности.

Практическая значимость полученных результатов проведённого исследования заключается в том, что они могут быть рекомендованы при разработке стратегий, концепций, программ социально-экономического развития регионов Кыргызской Республики. Практическое использование методических рекомендаций и предложений позволит повысить эффективность оценки и разработки моделей и кластеров развития регионов

Кыргызской Республики, выработать новую методологию экономико-математического моделирования неравномерности развития региональных экономических систем

Результаты исследований могут служить теоретико-методологической основой подготовки учебно-методической базы и применения ее в учебном процессе при чтении таких специальных дисциплин, как «Региональная экономика», «Государственное и муниципальное управление» и др.

Экономическая значимость полученных результатов состоит в том, что полученные результаты исследования проблем неравномерности развития региональной экономической системы могут быть основой для дальнейших теоретических исследований проблем неравномерности регионального развития, разработки концептуально-практических положений и конкретных мероприятий по реализации процесса выравнивания уровней регионального развития; совершенствования методов и инструментария для разработки моделей снижения диспропорций развития региональной экономической системы, преодоления асимметрии развития территорий, проведения оценки показателей развивающихся процессов социально-экономического развития.

Основные положения диссертации, выносимые на защиту:

1. Обобщение теоретических основ, авторская трактовка понятий «региональное развитие» и «неравномерность развития региональных экономических систем»;

2. уточнение методологии определения неравномерности развития региональных экономических систем, определение индикаторов для расчета интегрального показателя устойчивости социально-экономической системы, алгоритм оценки исследования асинхронного социально – экономического развития;

3. позитивная практика разделения и обозначения социально-экономической системы регионов категориями для развития теории и методологии моделирования неравномерности развития региональных экономических систем ;

4. анализ социально-экономического развития регионов Кыргызской Республики, определяющий тенденции и неравномерности развития региональных экономических систем;

5. оценка дифференциальных показателей развивающихся региональных территорий;

6. эконометрические модели снижения диспропорций социально-экономического развития региональных территорий;

7. Программа развития регионов для снижения показателей неравномерности, разработанная посредством селективного метода «Дорожной карты».

Апробация результатов исследования. Отдельные результаты и положения диссертационной работы нашли отражение в докладах автора на научно-практических конференциях: 21-й международной научно-практической конференции "Новые информационные технологии в образовании" (Технологии 1С: перспективные решения для построения карьеры, цифровизации организаций и непрерывного обучения) от 03.02.2021 года, научно-практической конференции «Апробация научных результатов исследований зарубежных PhD докторантов КНУ им. Ж.Баласагына» от 23.08.2023 года, 24-й международной научно-практической конференции "Новые информационные технологии в образовании" (Технологии 1С для развития экономики данных и гиперавтоматизации образования) от 31.01 2024 года.

Реализация материалов PhD диссертации Аскаровой Ч.Т. дала положительный эффект и позволила поднять на качественно новый уровень проводимые для студентов лекционные и практические занятия. Предложенные методики, технологии и разработки используются при подготовке бакалавров по направлениям: «Информационные технологии в управлении», «Бизнес аналитика» «Финансовый менеджмент», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» и магистров по программам: «Информационные технологии в управлении», «Информационные технологии в бухучете» и «Деловое администрирование по отраслям».

Разработанные модели планируется использовать профессорско-преподавательским составом при проведении научно-исследовательских работ в лабораториях Института цифровой трансформации и программирования, а также Российско-Кыргызского института автоматизации управления и бизнеса.

Полнота отражения результатов диссертации в публикациях. Основные положения настоящего исследования выпущены в следующих публикациях:

1. Прогнозирование структурных изменений экономики Кыргызской Республики. Чороев К., Суйналиева Н.К., Кыдырмаева С.С., Аскарлова Ч.Т. Актуальные проблемы экономики и управления. 2019. № 2 (22). С. 59-63. (РИНЦ).

2. The role of personal management in increasing productivity at agricultural enterprises in Mongolia. Sabina Cenolli, Ainur Osmonova, Cholpon Askarova, Antony Miller. Scientific Horizons, 26(6), 145-155. (Scopus)

3. Structural shifts in the economy and economic growth of the Kyrgyz Republic. Cholpon Askarova, Kalybek Choroev, Topchubai Kultaev. Scientific Horizons, 28(8), 147-1145. (Scopus)

Структура и объем диссертации. Представленная на защиту работа состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованных источников и 2 приложений. Основной текст включает 125 страниц, 29 таблиц, а также 11 рисунков. Библиографический список состоит из 115 источников.

Аскарова Чолпон Талантовнанын
«Аймактык экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсүн
моделдөө» темасындагы PhD диссертациясынын
абстрактты

илимий жетекчиси э.и.к., доцент Чороев К.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Ар кайсы өлкөлөрдүн көптөгөн аймактары ар кандай темпте жана ар кандай деңгээлде өнүгүп, жакырчылык, жумушсуздук жана социалдык чыр-чатактар сыяктуу социалдык жана саясий кесепеттерге алып келиши мүмкүн болгон экономикалык өнүгүүдө теңсиздикти жаратууда. Кээ бир аймактарда бай жаратылыш ресурстары бар, ал эми башкалары ресурстардын тартыштыгына туш болушат. Бул экономикалык өсүш жана өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүндөгү айырмачылыктарга алып келет. Транспорттук тармактар жана коммуникация технологиялары сыяктуу инфраструктуранын бирдей эмес бөлүштүрүлүшү аймактардын рынокторго жана бизнес мүмкүнчүлүктөрүнө жетүүнү чектеши мүмкүн.

Ар кандай демографиялык мүнөздөмөлөргө ээ болгон региондор калктын карылыгы, эмгек миграциясы жана эмгек ресурстарынын бирдей эмес бөлүштүрүлүшү сыяктуу ар кандай кыйынчылыктарга туш болушу мүмкүн. Бир калыпта эмес өнүгүү ошондой эле ар кайсы региондордун саясий жана институционалдык чөйрөсүндөгү айырмачылыктарга байланыштуу болушу мүмкүн, мисалы, мамлекеттик туруктуулуктун болушу же жоктугу, башкаруунун натыйжалуулугу жана коррупция.

Аймактык экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсүн чечүү үчүн инфраструктураны жакшыртуу, адамдык капиталды өнүктүрүү, жагымдуу бизнес чөйрөсүн түзүү, инновациялык жана технологиялык прогрессти колдоо, башкарууну жана саясатты өркүндөтүүнү камтыган комплекстүү мамиле талап кылынат. Бардык өлкөлөрдө аймактык өнүгүү өзгөчө мааниге ээ. Кыргыз Республикасынын негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири олуттуу аймактык тегиз эместиги болуп саналат. Кыргызстан тоолуу өлкө, ал

аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн ар кандай деңгээлдерин жана темптерин камтыган бир катар көйгөйлөрдү жаратат.

Мамлекет мамилелердин рыноктук түрүнө өткөндө региондук аймактарда саясатты ишке ашыруунун натыйжалуу ыкмаларынын жетишсиздиги социалдык-экономикалык өнүгүү деңгээли боюнча региондук аймактарда айырмачылыктардын өнүгүшүнө алып келди.

Республиканын региондук аймактарында социалдык-экономикалык өнүгүү диспропорциялуу жүрүп жатат: республикада «артта калгандар» категориясына кирген кыйла өнүгүп жаткан аймактар менен бирге азыраак өнүккөн аймактар да бар.

Социалдык өнүгүүнүн жана региондук экономикалык өсүштүн талдоосу көрсөткөндөй, 2021-жылы эң ийгиликтүү жана эң аз ийгиликтүү аймактардын дифференциациясынын деңгээли ИДПга жараша 3,8 эсени түздү [www.stat.kg].

Мамлекеттик деңгээлде өнүгүүнүн терс тенденциясын жоюуга жана процесстерди тең салмактуу абалга келтирүүгө багытталган мындай саясатты региондук деңгээлде жүргүзүү зарылчылыгы жөнүндө маселе келип чыгат. Мамлекеттин региондорун өнүктүрүүнүн олуттуу бирдей эместиги жана Кыргыз Республикасынын ИДПсынын жыл сайын төмөндөшүнүн себеби, бул мүмкүн болуучу көлөмдөн төмөн болуп, экинчи жагынан анын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнө терс таасирин тийгизет. ЕАЭБге интеграциялык процесстерди жогорулатуу.

Эгемендүүлүк жылдарында республикада региондук аймактарды тегиздөө жана өнүктүрүү боюнча бир катар программалар кабыл алынган, бирок аймактарды бирдей эмес өнүктүрүү маселеси акыркы чечимди таба элек жана бүгүнкү күнгө чейин актуалдуу бойдон калууда. Акыркы жылдары Кыргызстандын экономикасы көптөгөн терс таасир этүүчү тышкы экономикалык факторлордун таасиринде болуу менен олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болууда. Ага структуралык өзгөрүүлөрдү, экономикалык мейкиндикти уюштуруунун жаңы формаларын издөөнү, Кыргыз

Республикасынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууну талап кылган глобалдашуу процесстери өзгөчө таасирин тийгизүүдө.

Учурда Чүй облусунан жана Бишкек шаарынан башка республиканын көпчүлүк аймактары дотация статусуна ээ. Чүй облусу жана Бишкек шаары республикалык бюджеттин донорлору болуп саналат. Бул өлкөнүн көпчүлүк региондорунун борбордук региондон каржылык колдоодон көз каранды экендигин айгинелейт, бирок ошол эле учурда бул акыркы жылдардагы натыйжасыз региондук саясаттын натыйжасында чагылдырылып, гүлдөп-өскөн жана өнүккөн калктын санынын олуттуу дисбаланска алып келген көйгөйлүү аймактар.

Диссертациянын темасын артыкчылыктуу илимий багыттар, негизги илимий программалар (долбоорлор), окуу жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги изилдөө иштери менен байланыштыруу. Диссертациялык изилдөөнүн темасы 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясына түздөн-түз байланыштуу; Кыргыз Республикасын 2026-жылга чейин өнүктүрүүнүн Улуттук программасы, 2019-2023-жылдарга Кыргыз Республикасынын өнөр жайын туруктуу өнүктүрүү стратегиясы, 2018-2022-жылдарга Кыргыз Республикасынын Регионалдык саясатынын концепциясы, Кыргыз Республикасын өнүктүрүү программасы. Республика 2018-2022-жылдарга “Биримдик, Ишеним, Жаратуу” ж.б.

Улуттук программа тарабынан ишке ашырылып жаткан инструменттердин ичинен өлкөнүн аймактык адистештирүүсүн рационалдаштыруу максатында иштелип чыккан “Аймактарды өнүктүрүү программасы” өзгөчөлөнүп турат.

Бүгүнкү күнгө чейин бүтүндөй өлкөнүн социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрүнүн өсүшүнө жетүү үчүн ар бир региондук аймактын салымы үчүн өнүктүрүүнүн жана изилдөө методологиясынын региондук айырмачылыктары проблемасын чечүүнүн жолдорун издөө актуалдуу бойдон калууда.

Аймактык аймактардын тең салмактуу социалдык өнүгүүсүн жана экономикалык өсүшүн камсыз кылуунун теориялык жана методологиялык негиздери чет элдик авторлордун изилдөөлөрүндө чагылдырылган – Х. Сиберт, В.Изард, Р.Холл, Р.Солоу, Х.Ричардсон, Ф.Перру, П.Кругман, Дж.Фридман, Ч.Хирш, М.Фуджит, П.Ромер, А.Хиршман, Дж.Аллисон, Дэвис жана башкалар.

Республикадагы региондук дисбаланс проблемасын чечүүнүн актуалдуулугу мени диссертациялык иштин максатын, милдеттерин, изилдөө иштеринин объектисин жана предметин чагылдырган темасын тандоого түрттү.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты – региондук экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсүнүн теориялык жана методологиялык негиздерин изилдөө, республиканын региондук аймактарынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү дисбаланстарды азайтуунун инструменттерин өркүндөтүү жана моделдерин иштеп чыгуу.

Бул максатка жетүү үчүн **төмөнкү милдеттер** белгиленди:

1. региондук экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсүнүн теориялык негиздерин изилдөө;
2. региондук экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсүн аныктоо методологиясын изилдөө;
3. региондук өнүгүүдөгү дисбаланстарды жөнгө салуу боюнча эл аралык тажрыйбаны изилдөө жана жалпылоо;
4. Кыргыз Республикасынын региондорунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө талдоо жүргүзүү;
5. өнүгүп жаткан региондук аймактардын дифференциалдык көрсөткүчтөрүн баалоо;
- 6) региондук аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү дисбаланстын эконометрикалык моделдерин иштеп чыгуу;

7. «Жол картасы» тандалма ыкмасын колдонуу менен, тегиз эмес көрсөткүчтөрдү азайтуу үчүн Региондорду өнүктүрүү программасын иштеп чыгуу.

Изилдөө объектиси болуп Кыргыз Республикасынын региондорунун социалдык-экономикалык өнүгүүсү саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү аймактык дисбаланс саналат.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы аймактык экономикалык системанын өнүгүүсүндөгү диспропорциялардын моделдерин иштеп чыгуунун теориялык, методологиялык жана практикалык жоболорун иштеп чыгууда:

1. Теориялык негиздерди жалпылоонун негизинде концептуалдык аппарат такталды жана кеңейтилди, “региондук өнүгүү” жана “региондук экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсү” түшүнүктөрүнө автордук чечмелөө сунушталды;

2. региондук экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсүн аныктоо методологиясын изилдөө социалдык-экономикалык системанын туруктуулугунун интегралдык көрсөткүчүн эсептөө үчүн көрсөткүчтөрдү, асинхрондук социалдык-экономикалык өнүгүүнү изилдөөгө баа берүүнүн алгоритмин аныктоого мүмкүндүк берди;

3. региондорду өнүктүрүүдөгү дисбаланстарды жөнгө салуу боюнча эл аралык тажрыйбаны карап чыгууда региондордун социалдык-экономикалык системасын категориялар боюнча бөлүү жана белгилөө практикасы аныкталган;

4. Кыргыз Республикасынын региондорунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө талдоо жүргүзүү менен региондук экономикалык системалардын тенденциялары жана бирдей эмес өнүгүүсү аныкталган;

5. өнүктүрүүчү региондук аймактардын дифференциалдык көрсөткүчтөрүнө баа берүү жүргүзүлгөн;

6. региондук аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү дисбаланстарды азайтуу үчүн эконометрикалык моделдер иштелип чыккан;

7. Жол картасынын тандалма ыкмасын колдонуу менен тегиз эмес көрсөткүчтөрдү азайтуу үчүн Региондорду өнүктүрүү программасы иштелип чыккан.

Изилдөөнүн натыйжаларынын практикалык мааниси, аларды Кыргыз Республикасынын региондорун социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн стратегияларын, концепцияларын жана программаларын иштеп чыгууда сунуш кылууга болот. Методологиялык рекомендацияларды жана сунуштарды практикалык пайдалануу Кыргыз Республикасынын региондорун өнүктүрүүнүн моделдерин жана кластерлерин баалоонун жана иштеп чыгуунун натыйжалуулугун жогорулатууга, региондук экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсүн экономикалык жана математикалык моделдөөнүн жаңы методологиясын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Изилдөөнүн натыйжалары “Аймактык экономика”, “Мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу” ж.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси - региондук экономикалык системанын бир калыпта эмес өнүгүү проблемаларын изилдөөнүн натыйжалары региондордун бир калыпта эмес өнүгүү проблемаларын андан ары теориялык изилдөө үчүн негиз боло алат, концептуалдык жана практикалык жоболорду жана конкреттүү региондорду өнүктүрүүнүн деңгээлин теңдөө процессин ишке ашыруу боюнча чаралар; региондук экономикалык системанын өнүгүүсүндөгү дисбаланстарды азайтуунун моделдерин иштеп чыгуунун ыкмаларын жана каражаттарын өркүндөтүү, аймактарды өнүктүрүүдөгү асимметрияларды жоюу, социалдык-экономикалык өнүгүү процесстеринин өнүгүү индикаторлоруна баа берүү.

Коргоо үчүн берилген диссертациянын негизги жоболору:

1. Теориялык негиздерин жалпылоо, “региондук өнүгүү” жана “региондук экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүүсү” түшүнүктөрүнүн автордук чечмелөөсү;

2. региондук экономикалык системалардын бирдей эмес өнүгүшүн аныктоо методологиясын тактоо, социалдык-экономикалык системанын туруктуулугунун интегралдык көрсөткүчүн эсептөө үчүн көрсөткүчтөрдү, асинхрондук социалдык-экономикалык өнүгүүнү изилдөөнү баалоо алгоритмин аныктоо;

3. региондордун экономикалык системаларынын бирдей эмес өнүгүүсүн моделдөөнүн теориясын жана методологиясын иштеп чыгуу үчүн аймактардын социалдык-экономикалык системасын категориялар боюнча бөлүүнүн жана белгилөөнүн оң практикасы;

4. Кыргыз Республикасынын региондорунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө талдоо жүргүзүү, региондук экономикалык системалардын тенденцияларын жана бирдей эмес өнүгүүсүн аныктоо;

5. өнүгүп жаткан региондук аймактардын дифференциалдык көрсөткүчтөрүн баалоо;

6. региондук аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү дисбаланстарды азайтуунун эконометрикалык моделдери;

7. Жол картасынын тандалма ыкмасы аркылуу иштелип чыккан теңсиздиктин көрсөткүчтөрүн азайтуу боюнча региондорду өнүктүрүү программасы.

Изилдөө натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык иштин айрым натыйжалары жана жоболору илимий-практикалык конференцияларда автордун баяндамаларында чагылдырылган: 21-эл аралык илимий-практикалык конференция «Билим берүүдөгү жаңы маалыматтык технологиялар» (IC Technologies: карьера куруу үчүн перспективдүү чечимдер, уюмдарды санариптештирүү жана өмүр бою окутуу.) 03.02.2021, илимий-практикалык конференция «Чет элдик PhD докторанттарынын изилдөөлөрүнүн илимий жыйынтыктарын апробациялоо. Ж.Баласагын» 23.08.2023-жыл, 24-Эл аралык илимий-практикалык конференция "Билим берүүдөгү жаңы маалыматтык технологиялар" (IC технологиялары үчүн

маалымат экономикасын өнүктүрүү жана билим берүүнүн гиперавтоматизациясы) 2024-жылдын 31-январында.

Аскаровадин Ч.Т. кандидаттык диссертациясынын материалдарын ишке ашыруу. оң натыйжа берди жана студенттер үчүн өткөрүлүүчү лекцияларды жана практикалык сабактарды сапаттык жаңы деңгээлге көтөрүүгө мүмкүндүк берди. Сунушталган усулдар, технологиялар жана иштеп чыгуулар бакалаврларды даярдоодо төмөнкү багыттар боюнча колдонулат: «Менеджменттеги маалыматтык технологиялар», «Бизнес аналитика», «Финансы менеджменти», «Бухгалтердик эсеп, талдоо жана аудит» жана магистрлерди программалар боюнча: « Менеджменттеги маалыматтык технологиялар», “Бухгалтердик эсептеги маалыматтык технологиялар” жана “Тармактар боюнча бизнести башкаруу”. Иштелип чыккан моделдерди профессордук-окутуучулар курамы Санариптик трансформация жана программалоо институтунун, ошондой эле Россия-Кыргыз Башкаруу жана бизнести автоматташтыруу институтунун лабораторияларында илимий-изилдөө иштерин жүргүзүүдө колдонуу пландалууда.

Диссертациянын толук чагылдырылышы басылмаларда. Бул изилдөөнүн негизги жоболору төмөнкү басылмаларда жарыяланган:

1. Кыргыз Республикасынын экономикасындагы структуралык өзгөрүүлөрдү болжолдоо. Чороев К., Сүйналиева Н.К., Кыдырмаева С.С., Аскарова Ч.Т. Экономиканын жана башкаруунун актуалдуу проблемалары. 2019. № 2 (22). 59-63-бб. (RSCI).

2. Монголиянын айыл чарба ишканаларында эмгек ендурумдуулугун жогорулатууда жеке башкаруунун ролу. Сабина Ченолли, Айнур Осмонова, Чолпон Аскарлова, Антони Миллер, 26(6), 145-155. (Scopus)

3. Кыргыз Республикасынын экономикасындагы структуралык жылыштар жана экономикалык өсүш. Чолпон Аскарлова, Калыбек Чороев, Топчубай Култаев. Илимий горизонттор, 28(8), 147-1145. (Scopus)

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Коргоо үчүн сунушталган эмгек кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, пайдаланылган

булактардын тизмесинен жана 2 тиркемеден турат. Негизги текст 125 барактан, 29 таблицадан жана 11 сүрөттөр турат. Библиографиялык тизме 115 булактан турат.

Abstract

PhD dissertation by Cholpon Talantovna Askarova

“Modeling the uneven development of regional economic systems”

scientific supervisor Ph.D., associate professor Choroev K.

Relevance of the dissertation topic. Many regions in different countries are developing at different rates and to varying degrees, creating inequalities in economic development that can lead to social and political consequences such as poverty, unemployment and social conflict. Some regions have rich natural resources, while others face resource scarcity. This results in differences in opportunities for economic growth and development. Uneven distribution of infrastructure, such as transport networks and communications technologies, can limit regions' access to markets and business opportunities.

Regions with different demographic characteristics may face different challenges, such as aging populations, labor migration and uneven distribution of labor resources. Uneven development may also be due to differences in the political and institutional environment of different regions, such as the presence or absence of government stability, governance effectiveness and corruption.

Addressing the uneven development of regional economic systems requires a comprehensive approach that includes improving infrastructure, developing human capital, creating an enabling business environment, supporting innovation and technological progress, and improving governance and policies. In all countries, regional development is of particular importance. One of the main features of the Kyrgyz Republic is significant territorial unevenness. Kyrgyzstan is a mountainous country, which creates a number of problems, which include different levels and rates of socio-economic development of the regions.

Insufficient effective methods in implementing policy in regional territories, when the state switched to a market type of relationship, led to the development of differences in regional territories in terms of levels of social and economic development.

In the regional territories of the republic, socio-economic development occurs disproportionately: there are the most developing territories, as well as less developed ones, which belong to the category of “lagging behind” in the republic.

An analysis of social development and regional economic growth shows that in 2021 the level of differentiation of the most and least successful regions, depending on GRP, was 3.8 times [www.stat.kg].

At the state level, the problem arises about the need to implement such a policy at the regional level, which will be aimed at eliminating the negative development trend and bringing processes into a balanced state. Significant unevenness in the development of regions of the state and the reason for the annual decline in the GDP of the Kyrgyz Republic, which turns out to be lower than the possible potential volume, and on the other hand, negatively affects its competitiveness against the backdrop of increasing integration processes into the EAEU.

Over the years of independence, a number of programs have been adopted in the republic for the leveling and development of regional territories, but the problem of uneven development of the regions has not found a final solution and remains relevant to this day. In recent years, the economy of Kyrgyzstan, being under the influence of many negatively influencing external economic factors, has been undergoing significant changes. It is particularly influenced by the processes of globalization, which necessitate structural changes, the search for new forms of organizing the economic space, and increasing the competitiveness of the Kyrgyz Republic.

Currently, most regions of the republic except Chui region and the city of Bishkek have subsidized status. Chui region and the city of Bishkek act as donors to the republican budget. This indicates the dependence of most of the country’s regions on financial support from the central region, but at the same time this is reflected as a result of ineffective regional policy in recent years, which has led to a significant imbalance in the number of prosperous and problem regions.

Connection of the dissertation topic with priority scientific directions, major scientific programs (projects), and major research work carried out by

educational and scientific institutions. The topic of the dissertation research is directly related to the National Development Strategy of the Kyrgyz Republic for 2018 – 2040; National Development Program of the Kyrgyz Republic until 2026, with the Strategy for Sustainable Development of Industry of the Kyrgyz Republic for 2019-2023, the Concept of Regional Policy of the Kyrgyz Republic for the period 2018-2022, the Development Program of the Kyrgyz Republic for 2018-2022 "Unity, Trust, Creation", etc.

Among the tools that are implemented by the National Program, the "Regional Development Program" stands out, designed to rationalize the country's territorial specialization.

To this day, the search for solutions to the problem of regional differences in development and research methodology for the contribution of each regional territory to achieve growth in the social and economic indicators of the country as a whole remains relevant.

The theoretical and methodological foundations for ensuring balanced social development and economic growth of regional territories are reflected in the studies of foreign authors - H. Siebert, W. Isard, R. Hall, R. Solow, H. Richardson, F. Perroux, P. Krugman, J. Friedman, C. Hirsch, M. Fujit, P. Romer, A. Hirschman, J. Allison, D. Davis et al.

The urgency of solving the problem of regional imbalances in the country prompted me to choose the topic of the dissertation work, which reflects its purpose, objectives, object and subject of research work.

Purpose and objectives of the study. The purpose of the dissertation work is to study the theoretical and methodological foundations of the uneven development of regional economic systems, improve tools and develop models for reducing imbalances in the socio-economic development of regional territories of the republic.

To achieve this goal, the **following tasks** were identified:

1. explore the theoretical foundations of the uneven development of regional economic systems;

2. study the methodology for determining the uneven development of regional economic systems;
3. explore and summarize international experience in regulating imbalances in regional development;
4. conduct an analysis of the socio-economic development of the regions of the Kyrgyz Republic;
5. assess the differential indicators of developing regional territories;
6. develop econometric models of imbalances in the socio-economic development of regional territories;
7. Using the selective “Road Map” method, develop a Regional Development Program to reduce unevenness indicators.

The object of study is the socio-economic development of the regions of the Kyrgyz Republic.

The subject of the study is regional imbalances in the socio-economic development of the Kyrgyz Republic.

The scientific novelty of the results obtained lies in the development of theoretical, methodological and practical provisions for the development of models of disproportions in the development of the regional economic system:

1. Based on a generalization of the theoretical foundations, the conceptual apparatus was clarified and expanded, the author’s interpretation of the concepts of “regional development” and “uneven development of regional economic systems” was proposed;
2. studying the methodology for determining the uneven development of regional economic systems made it possible to determine indicators for calculating the integral indicator of the stability of the socio-economic system, an algorithm for assessing the study of asynchronous socio-economic development;
3. a review of international experience in regulating imbalances in regional development revealed the practice of dividing and designating the socio-economic system of regions by categories;

4. by analyzing the socio-economic development of the regions of the Kyrgyz Republic, trends and uneven development of regional economic systems were identified;

5. an assessment of the differential indicators of developing regional territories was carried out;

6. econometric models have been developed to reduce imbalances in the socio-economic development of regional territories;

7. Using the selective Road Map method, a Regional Development Program was developed to reduce unevenness indicators.

The practical significance of the results of the study is that they can be recommended in the development of strategies, concepts, and programs for the socio-economic development of regions of the Kyrgyz Republic. The practical use of methodological recommendations and proposals will improve the efficiency of assessing and developing models and clusters for the development of regions of the Kyrgyz Republic, and develop a new methodology for economic and mathematical modeling of uneven development of regional economic systems

The research results can serve as a theoretical and methodological basis for the preparation of an educational and methodological base and its application in the educational process when reading such special disciplines as “Regional Economics”, “State and Municipal Administration”, etc.

The economic significance of the results obtained is that the results of the study of the problems of uneven development of the regional economic system can be the basis for further theoretical research into the problems of uneven regional development, the development of conceptual and practical provisions and specific measures to implement the process of equalizing levels of regional development; improving methods and tools for developing models for reducing imbalances in the development of the regional economic system, overcoming asymmetries in the development of territories, assessing the indicators of developing processes of socio-economic development.

The main provisions of the dissertation submitted for defense:

1. Generalization of the theoretical foundations, the author's interpretation of the concepts of "regional development" and "uneven development of regional economic systems";

2. clarification of the methodology for determining the uneven development of regional economic systems, determination of indicators for calculating the integral indicator of the stability of a socio-economic system, an algorithm for assessing the study of asynchronous socio-economic development;

3. positive practice of dividing and designating the socio-economic system of regions by categories for the development of theory and methodology for modeling the uneven development of regional economic systems;

4. analysis of the socio-economic development of the regions of the Kyrgyz Republic, determining trends and uneven development of regional economic systems;

5. assessment of differential indicators of developing regional territories;

6. econometric models for reducing imbalances in the socio-economic development of regional territories;

7. Regional development program to reduce inequality indicators, developed through the selective Road Map method.

Approbation of research results. Some results and provisions of the dissertation work were reflected in the author's reports at scientific and practical conferences: 21st international scientific and practical conference "New information technologies in education" (IC Technologies: promising solutions for building a career, digitalization of organizations and lifelong learning) from 03.02 .2021, scientific and practical conference "Approbation of scientific results of research of foreign PhD doctoral students of KNU named after. Zh. Balasagyn" dated 23.08. 2023, 24th international scientific and practical conference "New information technologies in education" (IC technologies for the development of the data economy and hyperautomation of education) dated January 31, 2024.

Implementation of the materials of the PhD dissertation of Askarova Ch.T. gave a positive effect and allowed us to raise the lectures and practical classes

conducted for students to a qualitatively new level. The proposed methods, technologies and developments are used in the preparation of bachelors in the following areas: “Information technologies in management”, “Business analytics”, “Financial management”, “Accounting, analysis and audit” and masters in the programs: “Information technologies in management”, “Information technologies in accounting” and “Business administration by industry”. The developed models are planned to be used by the teaching staff when conducting research work in the laboratories of the Institute of Digital Transformation and Programming, as well as the Russian-Kyrgyz Institute of Management and Business Automation.

Completeness of reflection of the dissertation results in publications. The main provisions of this study are published in the following publications:

1. Forecasting structural changes in the economy of the Kyrgyz Republic. Chorojev K., Suynalieva N.K., Kydyрмаeva S.S., Askarova Ch.T. Current problems of economics and management. 2019. No. 2 (22). pp. 59-63. (RSCI).

2. The role of personal management in increasing productivity at agricultural enterprises in Mongolia. Sabina Cenolli, Ainur Osmonova, Cholpon Askarova, Antony Miller. Scientific Horizons, 26(6), 145-155. (Scopus)

3. Structural shifts in the economy and economic growth of the Kyrgyz Republic. Cholpon Askarova, Kalybek Chorojev, Topchubai Kul'taev. Scientific Horizons, 28(8), 147-1145. (Scopus)

Structure and scope of the dissertation. The work presented for defense consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of sources used and 2 appendices. The main text includes 125 pages, 29 tables, and 11 figures. The bibliographic list consists of 115 sources.